

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Наливайко О., Калістова О., Поляков Д. Дотримання академічної доброчесності навчальних досягнень здобувачів освіти в процесі дистанційного навчання. *Освітнологічний дискурс*. 2020. № 4 (31). С. 143–167.
2. Олійник В.В. Організаційно-педагогічні основи дистанційної освіти і навчання: Організаційно-педагогічне дослідження. Київ: ЦППО, 2001. 36 с.
3. Підлісний Є. Реалізація педагогічних умов формування правової культури студентів в закладах вищої освіти. *Збірник наукових праць «Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи»*. 2020. Вип. 1(3). Ч. 1. С. 119–126.

REFERENCES

1. Nalyvaiko, O., Kalistova, O., & Poliakov, D. (2020). Dotrymannya akademichnoi dobrochesnosti navchalnykh dosiahnen zdobuvachiv osvity v protsesi dystantsiinoho navchannia [Maintaining academic integrity of students' academic achievements in the distance learning process]. *Osvitlohichnyi dyskurs*. 4(31). S. 143–167 [in Ukrainian]
2. Oliinyk, V. V. (2001). Orhanizatsiino-pedahohichni osnovy dystantsiinoi osvity i navchannia: orhanizatsiino-pedahohichne doslidzhennia [Organizational and pedagogical foundations of distance education and training: Organizational and pedagogical research]. Kyiv: TsIPPO. 36 c. [in Ukrainian]
3. Pidlisnyi, Ye. (2020). Realizatsiia pedahohichnykh umov formuvannia pravovoi kultury studentiv v zakladakh

vyshchoi osvity [Implementation of pedagogical conditions for the formation of legal culture of students in higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats «Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly»*. 1(3). S. 119–126 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПУГАЧ Віталіна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету.

Наукові інтереси: інноваційні моделі дистанційного навчання у формуванні професійної компетентності правознавців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PUHACH Vitalina – Doctor of Sc. (Pedagogical), Associated Professor, Associated Professor of the Chair Law and Humanities Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics Western Ukrainian National University.

Scientific interests: innovative models of distance learning in the formation of professional competence of legal specialists.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.10.2025 р.

УДК 37.035:355.233.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-557-563

ХРУЩАК Олександр –

аспірант

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4687-9038>

e-mail: khrushchak0312@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

У статті здійснено теоретико-педагогічний аналіз педагогічних засад розвитку свідомості майбутніх офіцерів у системі військової освіти в умовах сучасних соціально-політичних викликів та збройної агресії проти України. Актуальність проблеми зумовлена зростанням вимог до рівня професійної підготовки, моральної зрілості та патріотичної готовності офіцерського корпусу як ключового суб'єкта забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави.

Метою статті є обґрунтування педагогічних засад розвитку свідомості майбутніх офіцерів у освітньо-культурному середовищі військового закладу вищої освіти та визначення педагогічних умов ефективності цього процесу. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення філософії освіти, аксіологічний, діяльнісний, особистісно орієнтований і системний підходи до виховання особистості, концепції патріотичного та професійного виховання у військових закладах освіти.

У результаті дослідження визначено, що свідомість майбутнього офіцера є інтегрованою особистісною структурою, яка включає когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний і поведінковий компоненти та забезпечує формування професійної ідентичності, моральної зрілості й готовності до виконання військового обов'язку. Обґрунтовано роль освітньо-культурного середовища військового закладу вищої освіти як провідного чинника розвитку свідомості, що забезпечує інтеграцію навчальної, виховної та службово-професійної підготовки.

Визначено комплекс педагогічних умов розвитку свідомості майбутніх офіцерів, серед яких інтеграція навчання і виховання, формування системи ціннісних орієнтацій і патріотичної спрямованості, створення розвивального середовища з активною суб'єктною позицією курсантів, особистісно орієнтована взаємодія та рефлексивний супровід освітнього процесу. Зроблено висновок, що реалізація зазначених педагогічних засад сприяє формуванню цілісної особистості офіцера як воїна-громадянина, здатного до відповідальної професійної діяльності та служіння Українській державі.

Ключові слова: свідомість майбутнього офіцера, педагогічні засади, військова освіта, освітньо-культурне середовище, патріотичне виховання.

KHRUSHCHAK Oleksandr –

PhD student

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4687-9038>

e-mail: khrushchak0312@gmail.com

PEDAGOGICAL BASIS FOR DEVELOPING THE AWARENESS OF FUTURE OFFICERS

The article provides a theoretical and pedagogical analysis of the pedagogical principles of developing the consciousness of future officers in the military education system in the context of modern socio-political challenges and armed aggression against Ukraine. The relevance of the problem is due to the increasing requirements for the level of professional training, moral maturity and patriotic readiness of the officer corps as a key subject of ensuring national security and defense capability of the state.

The purpose of the article is to substantiate the pedagogical principles of developing the consciousness of future officers in the educational and cultural environment of a military institution of higher education and to determine the pedagogical conditions for the effectiveness of this process. The theoretical and methodological basis of the study is the provisions of the philosophy of education, axiological, activity-based, personally oriented and systemic approaches to personality education, the concept of patriotic and professional education in military educational institutions.

As a result of the study, it was determined that the consciousness of a future officer is an integrated personal structure, which includes cognitive, emotional-value, motivational and behavioral components and ensures the formation of professional identity, moral maturity and readiness to perform military duty. The role of the educational and cultural environment of a military institution of higher education as a leading factor in the development of consciousness, which ensures the integration of educational, educational and service-professional training, is substantiated.

A set of pedagogical conditions for the development of the consciousness of future officers is determined, including the integration of training and education, the formation of a system of value orientations and patriotic orientation, the creation of a developmental environment with an active subjective position of cadets, personally oriented interaction and reflective support of the educational process. It is concluded that the implementation of the above pedagogical principles contributes to the formation of an integral personality of an officer as a soldier-citizen, capable of responsible professional activity and service to the Ukrainian state.

Key words: *consciousness of a future officer, pedagogical principles, military education, educational and cultural environment, patriotic education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап розвитку української держави характеризується глибокими соціально-політичними трансформаціями, зумовленими насамперед триваючою збройною агресією Російської Федерації проти України та необхідністю забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави. У цих умовах особливого значення набуває проблема підготовки нового покоління офіцерських кадрів, здатних не лише професійно виконувати службові завдання, а й усвідомлювати власну місію як захисників суверенітету, територіальної цілісності та демократичних цінностей українського суспільства. Центральним компонентом такої підготовки виступає розвиток свідомості майбутніх офіцерів як інтегрованої особистісної якості, що поєднує професійну ідентичність, морально-психологічну стійкість, громадянську відповідальність і патріотичну спрямованість.

Формування офіцерської свідомості в умовах військового закладу вищої освіти не може обмежуватися лише передаванням фахових знань і навичок. Йдеться про складний педагогічний процес становлення особистості військового професіонала, у якому свідомість виконує системоутворювальну функцію, визначаючи ціннісні орієнтації, мотиваційні установки, готовність до прийняття відповідальних рішень у складних та екстремальних ситуаціях. Саме тому проблема педагогічних засад розвитку свідомості майбутніх офіцерів постає як стратегічне завдання сучасної військової освіти.

У контексті військової освіти свідомість розглядається не лише як психічний процес, а як складна особистісна структура, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний і поведінковий компоненти. Саме ця структура забезпечує формування професійної ідентичності офіцера, його здатності до морального вибору, відповідального лідерства та готовності до самопожертви в ім'я держави. Проте в сучасній педагогічній теорії та практиці недостатньо розробленими залишаються цілісні моделі

розвитку свідомості майбутніх офіцерів, які б поєднували патріотичне, професійне й морально-психологічне виховання в єдину педагогічну систему.

Проблема педагогічних засад розвитку свідомості майбутніх офіцерів є багатовимірною і потребує комплексного наукового осмислення. Вона охоплює теоретичні питання сутності свідомості як педагогічної категорії, методологічні підходи до її формування, визначення педагогічних умов і механізмів розвитку, а також побудову ефективних моделей виховної взаємодії в освітньо-культурному середовищі військового закладу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема формування свідомості особистості та її патріотичної, громадянської й професійної складових має глибокі історико-педагогічні та філософські витоки. У класичній українській педагогічній думці питання виховання національної свідомості й моральної зрілості особистості розробляли Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Духнович. У їхніх працях підкреслювалася провідна роль освіти у формуванні світогляду, громадянської позиції та моральної відповідальності молоді.

У сучасній українській науковій традиції проблема патріотичного й громадянського виховання отримала системне висвітлення в роботах І. Беха, К. Журби, Р. Сойчук, В. Сухомлинського, К. Чорної, які розглядають патріотичне виховання як процес формування ціннісного ставлення до Батьківщини, що включає пізнавальні, емоційні та поведінкові компоненти. І. Бех визначає патріотичне виховання як керівництво процесом становлення особистості патріотом, де провідним є емоційно-ціннісний компонент, що забезпечує внутрішню мотивацію до служіння державі [4].

Особливе місце в сучасних дослідженнях посідають роботи, присвячені патріотичному вихованню у військових закладах освіти. Так, у працях О. Афанасьєвої, О. Жаровської, В. Решетняка, В. Ряшка, В. Сергієнка, Н. Шаповалової розгля-

даються організаційно-педагогічні умови формування патріотичної свідомості курсантів, визначаються основні напрями виховної роботи у військовому середовищі. Дисертаційні дослідження О. Абрамчук, О. Акімової, Г. Коваль, В. Мірошніченка, І. Середи спрямовані на аналіз змісту й методів військово-патріотичного виховання та формування громадянської позиції майбутніх військовослужбовців.

Разом із тим у більшості наукових праць патріотичне виховання розглядається переважно як самостійний напрям виховної роботи, без достатнього зв'язку з проблемою розвитку свідомості як цілісної особистісної структури. Питання інтеграції патріотичного, професійного та морально-психологічного розвитку в єдину педагогічну систему формування офіцерської свідомості залишаються недостатньо розробленими.

Важливий внесок у дослідження освітньо-культурного середовища військового закладу вищої освіти зроблено в працях, присвячених організації виховного простору та педагогічних умов формування особистості курсанта [5]. У цих роботах наголошується на значенні єдності навчального, виховного й соціально-психологічного впливів, ролі особистості командира і викладача як носія професійних та моральних зразків поведінки.

Окремий напрям становлять дослідження моделей патріотичного виховання та управління виховним процесом у військових закладах освіти. Автори обґрунтовують необхідність системного підходу до виховання, розробляють структурно-функціональні моделі формування патріотичної свідомості, визначають педагогічні принципи й механізми їх реалізації. Проте в цих моделях свідомість майбутнього офіцера розглядається переважно як похідна від патріотичних установок, без достатнього аналізу її внутрішньої структури та динаміки розвитку.

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує наявність значного теоретичного доробку у сфері патріотичного та громадянського виховання майбутніх військовослужбовців. Водночас проблема педагогічних засад розвитку свідомості майбутніх офіцерів як інтегрованої особистісної якості, що поєднує патріотичні, професійні та морально-психологічні компоненти, залишається недостатньо систематизованою, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного обґрунтування та розроблення цілісної педагогічної концепції розвитку свідомості майбутніх офіцерів в освітньо-культурному середовищі військового закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Свідомість майбутнього офіцера розглядається як інтегрована особистісна якість, що відображає рівень сформованості світоглядних позицій, моральних переконань, професійних цінностей і готовності до відповідальної діяльності у сфері національної безпеки. На відміну від загальнопсихологічного трактування свідомості як форми відображення дійсності, у військовій освіті вона набуває специфічного професійного змісту, пов'язаного з особливими умовами служби,

підвищеною відповідальністю та вимогами до морально-психологічної стійкості особистості.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що у педагогічному вимірі свідомість доцільно розглядати як системне утворення, яке формується в процесі цілеспрямованого виховання й професійної підготовки та виконує регулятивну функцію в діяльності особистості [3]. У контексті підготовки майбутніх офіцерів свідомість виступає основою формування професійної ідентичності, визначає спрямованість поведінки, здатність до морального вибору та відповідальність за прийняті рішення.

Спираючись на концептуальні положення І. Беха, Б. Пантюхова, можна стверджувати, що свідомість у педагогічному аспекті є результатом інтеграції пізнавальних уявлень, емоційно-ціннісних ставлень і діяльнісних установок, що зумовлюють цілісність особистісного розвитку [4]. Для майбутнього офіцера така інтеграція набуває особливого значення, оскільки саме вона забезпечує єдність професійної компетентності та моральної зрілості.

Важливою характеристикою офіцерської свідомості є її соціально-ціннісна спрямованість. Свідомість майбутнього офіцера формується у процесі інтеріоризації суспільно значущих норм і цінностей, що визначають ставлення до держави, народу, військової служби та власного професійного покликання [6]. У цьому контексті вона постає як форма професійної свідомості, у якій поєднуються громадянська, патріотична й морально-етична складові.

У науковій літературі відсутнє уніфіковане визначення свідомості майбутнього офіцера як педагогічної категорії, проте узагальнення теоретичних підходів дозволяє запропонувати її трактування як інтегрованої системи знань, переконань, ціннісних орієнтацій і мотиваційних установок, що забезпечують усвідомлення власної ролі у військово-професійній діяльності, готовність до виконання службового обов'язку та відповідальність за безпеку держави.

Така інтерпретація узгоджується з положеннями військової педагогіки про провідну роль свідомості у формуванні офіцерської ідентичності та морально-психологічної готовності до служби [5]. Саме свідомість визначає характер ставлення курсанта до професії, рівень прийняття військових цінностей і здатність до саморегуляції в умовах дисциплінарних і бойових навантажень.

Структурний аналіз свідомості майбутнього офіцера дає змогу виокремити низку взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують її цілісність і динамічний розвиток. На основі узагальнення положень психологічних і педагогічних досліджень доцільно розглядати такі основні структурні компоненти.

Першим є когнітивний компонент, що охоплює систему знань про державу, Збройні сили, військову професію, історію національного державотворення, традиції українського війська, норми військового права й етики. Саме цей компонент забезпечує інтелектуальну основу формування свідомості, створює умови для осмислення власної ролі у системі національної

безпеки та усвідомлення значущості військової служби [1]. Без належного рівня когнітивної підготовки неможливе формування стійких переконань і професійної ідентичності.

Другим виступає емоційно-ціннісний компонент, що відображає ставлення майбутнього офіцера до Батьківщини, військової служби, професійної честі, обов'язку й відповідальності. Саме цей компонент визначає глибину патріотичних переживань, рівень прийняття військових цінностей і внутрішню мотивацію до служіння державі [6]. Емоційно-ціннісна сфера забезпечує перетворення знань у переконання, формує внутрішню готовність діяти відповідно до моральних норм і професійних стандартів.

Третім є мотиваційний компонент, який характеризує спрямованість особистості на виконання військово-професійних завдань, прагнення до самовдосконалення, готовність до подолання труднощів і прийняття відповідальних рішень. Мотивація у структурі офіцерської свідомості виконує регулятивну функцію, визначаючи стійкість професійних намірів і рівень активності у навчальній та службовій діяльності. Саме мотиваційний компонент забезпечує перехід від декларативного патріотизму до реальної готовності діяти в інтересах держави.

Четвертим є поведінковий компонент, що проявляється у конкретних вчинках, дисциплінованості, дотриманні військової етики, відповідальному ставленні до службових обов'язків і підлеглих. Цей компонент відображає рівень практичної реалізації сформованих переконань і цінностей у повсякденній діяльності курсанта. Саме поведінковий рівень є критерієм ефективності формування свідомості, оскільки дозволяє оцінити відповідність між внутрішніми установками й реальними діями.

Взаємозв'язок зазначених компонентів забезпечує цілісність офіцерської свідомості як особистісної системи, що постійно розвивається під впливом навчальної, виховної та професійної діяльності. Порушення балансу між окремими компонентами може призводити до формування фрагментарної свідомості, коли знання не підкріплюються цінностями, а переконання не реалізуються у поведінці.

Особливістю свідомості майбутнього офіцера є її тісний зв'язок із патріотичною свідомістю як базовою формою громадянської ідентичності. У працях І. Беха, К. Чорної, Н. Волошиної підкреслюється, що патріотична свідомість виступає ядром особистісної структури, навколо якого формується система моральних переконань і професійних установок [4; 6]. У військовій освіті вона набуває професійної спрямованості, трансформуючись у готовність до захисту держави й служіння народу.

Водночас офіцерська свідомість не зводиться лише до патріотичних переживань. Вона включає елементи професійної рефлексії, управлінського мислення, відповідальності за прийняття рішень і моральної автономії, що забезпечують здатність діяти у складних, невизначених і кризових ситуаціях [5]. Саме ця багатовимірність робить

проблему розвитку свідомості майбутніх офіцерів особливо складною і водночас стратегічно важливою для системи військової освіти.

У свою чергу, розвиток свідомості майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки неможливий поза контекстом освітньо-культурного середовища військового закладу вищої освіти, яке виступає специфічним соціально-педагогічним простором формування особистості воїна-громадянина. Саме у цьому середовищі відбувається інтеграція навчальної діяльності, службової підготовки, виховних впливів і соціальних взаємодій, що забезпечують становлення світоглядних позицій, професійної ідентичності та морально-психологічної готовності майбутнього офіцера.

У сучасній педагогічній теорії освітнє середовище розглядається як сукупність умов, факторів і впливів, що забезпечують розвиток особистості у процесі її навчання й виховання. За визначенням А. Левицької, освітнє середовище є системою соціальних, культурних і педагогічних чинників, які створюють можливості для само-реалізації й особистісного зростання здобувача освіти [10]. У військовій освіті це середовище набуває особливих рис, зумовлених дисциплінарними вимогами, ієрархічною структурою, регламентованістю діяльності та високою відповідальністю за результати підготовки.

Освітньо-культурне середовище військового закладу вищої освіти відрізняється від цивільного тим, що поєднує в собі навчальну, виховну, службову й соціалізаційну функції. Воно формує не лише фахівця, а й носія певної системи цінностей, норм і моделей поведінки, притаманних військовій професії [2]. У цьому контексті середовище виступає активним суб'єктом педагогічного впливу, здатним цілеспрямовано формувати свідомість майбутнього офіцера.

Наукові дослідження засвідчують, що саме середовище є одним із провідних чинників розвитку особистості, оскільки воно визначає характер соціальних контактів, структуру діяльності, можливості для рефлексії й самовдосконалення [4]. У військовому закладі вищої освіти освітньо-культурне середовище формується як цілісна система взаємопов'язаних компонентів: навчально-професійного, виховного, культурно-просвітницького, морально-психологічного та організаційно-дисциплінарного.

Навчально-професійний компонент середовища охоплює зміст навчальних дисциплін, методи й форми організації освітнього процесу, систему практичної підготовки та оцінювання результатів навчання. Саме в межах цього компонента відбувається формування когнітивної основи свідомості майбутнього офіцера – засвоєння знань про військову професію, тактику, управління, військове право, історію та традиції Збройних сил [1]. Навчальний процес у військовому ЗВО має не лише інформативний, а й виразний виховний потенціал, оскільки через зміст дисциплін формуються світоглядні орієнтири й професійні уявлення курсантів.

Виховний компонент освітньо-культурного середовища охоплює систему цілеспрямованих педагогічних впливів, спрямованих на формування моральних якостей, громадянської позиції та патріотичної свідомості курсантів. У працях І. Беха, Ю. Красильник підкреслюється, що виховання у військовому середовищі повинно мати системний характер і бути інтегрованим у всі сфери життєдіяльності закладу [4; 9]. Виховна робота реалізується через навчальні заняття, виховні години, військово-патріотичні заходи, зустрічі з ветеранами, участь у громадських і волонтерських ініціативах.

Культурно-просвітницький компонент середовища забезпечує залучення майбутніх офіцерів до національної та світової культурної спадщини, формування естетичних потреб і духовних орієнтирів. Через участь у культурних заходах, відвідування музеїв, меморіалів, тематичних виставок і концертів відбувається формування емоційно-ціннісного ставлення до історії та традицій українського народу [7; 2]. Саме цей компонент сприяє поглибленню національної ідентичності та розвитку патріотичних почуттів.

Морально-психологічний компонент освітньо-культурного середовища охоплює систему психолого-педагогічної підтримки, спрямованої на розвиток стресостійкості, емоційної саморегуляції та моральної зрілості майбутніх офіцерів. У працях В. Мірошніченка наголошується, що психологічний клімат у навчальному колективі істотно впливає на формування свідомості, рівень мотивації та здатність до саморефлексії. Підтримка з боку командирів, викладачів і психологічних служб створює умови для формування позитивної професійної самооцінки й відповідального ставлення до служби.

Організаційно-дисциплінарний компонент середовища визначає регламент життєдіяльності військового закладу, систему підпорядкування, дисциплінарні вимоги й стандарти поведінки. Саме цей компонент формує у курсантів навички самодисципліни, відповідальності, організованості та поваги до військової ієрархії [8]. Через щоденну практику дотримання статутних норм відбувається інтеріоризація професійних стандартів і формування поведінкових моделей, що відповідають вимогам офіцерської служби.

Взаємодія зазначених компонентів створює цілісне освітньо-культурне середовище, яке забезпечує комплексний вплив на розвиток свідомості майбутнього офіцера. Важливо підкреслити, що середовище не є статичним утворенням; воно постійно змінюється під впливом соціально-політичних викликів, реформ військової освіти та трансформацій культурного простору.

Особливого значення в освітньо-культурному середовищі набуває особистість командира й викладача як носія професійних і моральних зразків. Як зазначає І. Бех, саме особистий приклад педагога виступає найефективнішим засобом формування свідомості, оскільки через наслідування, спільну діяльність і неформальне спілкування відбувається засвоєння цінностей і моделей поведінки [4]. У військовому середовищі авторитет

командира має особливу вагу, адже він поєднує функції наставника, керівника й морального орієнтира.

Не менш важливою є роль колективу як суб'єкта виховного впливу. Колектив курсантів формує систему міжособистісних відносин, норм групової поведінки та моральних очікувань, що істотно впливають на становлення свідомості кожного його члена [10]. Через механізми ідентифікації, групової підтримки та відповідальності формується почуття приналежності до військового братерства й готовність діяти в інтересах спільної справи.

У контексті сучасних викликів особливої актуальності набуває питання інтеграції патріотичного виховання в освітньо-культурне середовище військового закладу вищої освіти. Дослідження показують, що ефективність формування патріотичної свідомості зростає за умов системної організації середовища, у якому патріотичні цінності пронизують усі сфери життєдіяльності – від навчальних занять до позанавчальної діяльності [7]. Саме така інтеграція створює умови для перетворення патріотизму з декларативного гасла на внутрішню життєву позицію майбутнього офіцера.

Тобто освітньо-культурне середовище військового закладу вищої освіти виступає провідним педагогічним чинником розвитку свідомості майбутніх офіцерів, оскільки забезпечує комплексний вплив на когнітивну, емоційно-ціннісну, мотиваційну й поведінкову сфери особистості. Усвідомлення ролі середовища створює теоретичні підстави для визначення педагогічних умов і побудови ефективної моделі розвитку свідомості майбутніх офіцерів у системі військової освіти.

Ефективний розвиток свідомості майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки потребує створення спеціально організованої системи педагогічних умов, які забезпечують цілеспрямований вплив на всі структурні компоненти офіцерської свідомості. У педагогічній науці під педагогічними умовами розуміють сукупність організаційних, змістових, методичних і соціально-психологічних чинників, що забезпечують результативність освітнього процесу й оптимізують розвиток особистості [9].

У військовому закладі вищої освіти педагогічні умови набувають особливої значущості, оскільки саме вони визначають характер взаємодії між навчанням, вихованням і службовою підготовкою, формують специфіку освітньо-культурного середовища та спрямованість виховних впливів. Без чітко визначених педагогічних умов формування свідомості має фрагментарний характер і не забезпечує стійких особистісних змін [3].

Спираючись на теоретичні положення військової педагогіки та результати аналізу освітньо-культурного середовища військового ЗВО, доцільно виокремити комплекс взаємопов'язаних педагогічних умов, що забезпечують розвиток свідомості майбутніх офіцерів: 1) інтеграція навчального, виховного та службово-професійного компонентів у єдиний освітній

процес; 2) цілеспрямоване формування системи ціннісних орієнтацій і патріотичної спрямованості свідомості; 3) створення розвивального освітньо-культурного середовища, спрямованого на активну суб'єктну позицію курсанта; 4) забезпечення особистісно орієнтованої взаємодії між викладачами, командирами і курсантами; 5) системний моніторинг і рефлексивне оцінювання розвитку свідомості майбутніх офіцерів.

Однією з провідних умов розвитку свідомості майбутніх офіцерів є забезпечення єдності навчального, виховного й службово-професійного компонентів освітнього процесу. У працях І. Бега наголошується, що розмежування навчання і виховання призводить до формування розірваної свідомості, коли знання не трансформуються у переконання, а переконання не реалізуються у поведінці [4]. У військовому ЗВО інтеграція зазначених компонентів передбачає поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, службовими завданнями та виховними заходами. Навчальні дисципліни гуманітарного, соціально-правового й військово-професійного циклів повинні містити виховний потенціал, спрямований на формування світоглядних орієнтацій, професійної ідентичності та патріотичної свідомості [1; 13]. Реалізація цієї умови забезпечується через включення в навчальний процес аналізу історичних прикладів військової доблесті, етичних дилем професійної діяльності, обговорення реальних ситуацій сучасної війни, що сприяє усвідомленню курсантами моральної та соціальної значущості військової служби. Така інтеграція створює умови для формування цілісної свідомості, у якій пізнавальні, ціннісні та поведінкові компоненти перебувають у взаємодії.

Формування свідомості майбутніх офіцерів неможливе без розвитку стійкої системи ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення до держави, військової служби, професійної честі та відповідальності. У військовій освіті базовими цінностями виступають патріотизм, вірність присязі, честь, обов'язок, дисципліна, готовність до самопожертви. Цілеспрямоване формування цих цінностей здійснюється через систему патріотичного виховання, що включає вивчення історії українського війська, національно-визвольної боротьби, традицій Збройних сил, героїзму сучасних захисників України [2]. Особливе значення має залучення курсантів до осмислення подій російсько-української війни як чинника формування громадянської та професійної ідентичності. Без актуалізації сучасного історичного досвіду патріотичне виховання втрачає життєву значущість і перетворюється на формальну декларацію.

Важливою умовою розвитку свідомості майбутніх офіцерів є формування такого освітньо-культурного середовища, у якому курсант виступає не лише об'єктом педагогічного впливу, а активним суб'єктом власного професійного й особистісного становлення. У працях В. Варія підкреслюється, що ефективність виховання зростає за умов залучення здобувачів освіти до активної діяльності, рефлексії та прийняття відповідальних

рішень [5]. Розвивальне середовище передбачає організацію таких форм діяльності, які сприяють розвитку самосвідомості, критичного мислення й професійної рефлексії: участь у наукових гуртках, дискусіях, тренінгах, військово-історичних реконструкціях, волонтерських і громадських ініціативах. Саме через активну участь у таких формах діяльності відбувається інтеріоризація цінностей і формування стійких особистісних переконань [10].

Особливу роль у розвитку свідомості майбутніх офіцерів відіграє характер педагогічної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. У військовому середовищі така взаємодія передбачає поєднання дисциплінарної вимогливості з педагогічною підтримкою, наставництвом і особистим прикладом командира. Саме особистість викладача й командира виступає носієм професійних і моральних зразків, через які відбувається передавання цінностей і норм офіцерської культури.

Ефективність розвитку свідомості майбутніх офіцерів значною мірою залежить від наявності механізмів зворотного зв'язку, що дозволяють оцінювати динаміку особистісних змін і коригувати виховні впливи. Важливим є використання діагностичних методів, анкетування, спостереження, аналізу навчальних і дисциплінарних показників для визначення рівня сформованості свідомості [9]. Рефлексивне оцінювання сприяє розвитку у курсантів здатності до самопізнання, усвідомлення власних професійних цілей і відповідальності за результати підготовки. Саме рефлексія виступає важливим механізмом внутрішньої трансформації, без якої неможливе формування зрілої офіцерської свідомості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, педагогічні засади розвитку свідомості майбутніх офіцерів полягають у поєднанні аксіологічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та системного підходів, реалізації комплексу педагогічних умов і створенні розвивального освітньо-культурного середовища, що забезпечує формування цілісної особистості офіцера як воїна-громадянина. Реалізація цих засад сприяє підвищенню рівня професійної підготовки, моральної зрілості та патріотичної готовності майбутніх офіцерів до виконання завдань із захисту незалежності й територіальної цілісності України.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні діагностичного інструментарію оцінювання рівня сформованості свідомості майбутніх офіцерів, удосконаленні методів рефлексивного супроводу професійного становлення та вивченні особливостей розвитку офіцерської свідомості в умовах бойового досвіду та післядипломної військової освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. І. Імідж Збройних Сил України: теорія і практика формування. Київ. 2010.
2. Афанасьєв А. О. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України (дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ. 2005.

3. Барановський В. Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України. *Військова освіта*. 2013. (1). С. 34–40.
4. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. Київ. 2014.
5. Варій М. М., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка. Львів. 2003.
6. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства (автор. дис. канд. філософ. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ. 2010.
7. Діденко О. Г. Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні. *Механізми публічного управління*. 2014. (3–4). С. 52–59.
8. Каменюк Ю. В., Пашкова О. О. Роль і місце історичної свідомості у процесі військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України. *Військово-науковий вісник*. 2020. (34). С. 44–54.
9. Красильник Ю. С. Патріотичне виховання військовослужбовців Збройних Сил України засобами української етнопедагогіки (автор. дис. канд. пед. наук). Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. Київ. 2002.
10. Левицька А. А. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на засадах військових традицій (дис. канд. пед. наук). Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ. 2019.

REFERENCES

1. Aleshchenko, V. I. (2010). Imidzh Zbroinykh Syl Ukrainy: teoriia i praktyka formuvannia [Image of the Armed Forces of Ukraine: Theory and practice of formation]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Afanasiev, A. O. (2005). Pedahohichni osnovy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia viiskovosluzhbovtiv strokovoї sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy (dys. kand. ped. nauk) [Pedagogical foundations of military-patriotic education of conscription servicemen of the Armed Forces of Ukraine (Extended abstract of PhD dissertation)]. Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoї osvity APN Ukrainy, Kyiv. [in Ukrainian]
3. Baranovskyi, V. (2013). Natsionalno-patriotychne vykhovannia viiskovoї intelihtentsii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [National-patriotic education of military intelligentsia in higher educational institutions of Ukraine]. *Viiskova osvita*. (1). S. 34–40. [in Ukrainian]
4. Bekh, I. D. (2014). Natsionalna ideia v stanovlenni hromadianyna-patriota Ukrainy [The national idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine]. Kyiv.

5. Varii, M. M., Koziar, M. M., Koval, M. S. (2003). *Viiskova psykholohiia i pedahohika* [Military psychology and pedagogy]. Lviv. [in Ukrainian]
6. Voloshyna, N. M. (2010). Sotsialno-filosofskyi vymir patriotyizmu suchasnoho ukrainskoho suspilstva (avtor. dys. kand. filosof. nauk) [Socio-philosophical dimension of patriotism in contemporary Ukrainian society (Extended abstract of PhD dissertation)]. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Didenko, O. H. (2014). Zarubizhnyi dosvid patriotychno vykhovannia hromadian ta mozhlyvosti yoho adaptatsii v Ukraini [Foreign experience of patriotic education of citizens and possibilities of its adaptation in Ukraine]. *Mekhanizmy publichnoho upravlinnia*. (3–4). S. 52–59. [in Ukrainian]
8. Kamenyuk, Yu. V., Pashkova, O. O. (2020). Rol i mistse istorychnoi svidomosti u protsesi viiskovo-patriotychno vykhovannia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy [The role and place of historical consciousness in the process of military-patriotic education of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. (34). S. 44–54. [in Ukrainian]
9. Krasyl'nyk, Yu. S. (2002). Patriotychno vykhovannia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy zasobamy ukrainskoi etnopedahohiky (avtor. dys. kand. ped. nauk) [Patriotic education of servicemen of the Armed Forces of Ukraine by means of Ukrainian ethnopedagogy (Extended abstract of PhD dissertation)]. Instytut vyshchoї osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. Kyiv. [in Ukrainian]
10. Levytska, A. A. (2019). Patriotychno vykhovannia maibutnykh ofitseriv-prykordonnykiv na zasadakh viiskovykh tradytsii (dys. kand. ped. nauk) [Patriotic education of future border guard officers on the basis of military traditions (PhD dissertation)]. *Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia*, Kyiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХРУЩАК Олександр – аспірант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: педагогічні засади розвитку свідомості майбутніх офіцерів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHRUSHCHAK Oleksandr – student Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: pedagogical basis for developing the awareness of future officers.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 25.10.2025 р.